

ARIS

Sayı/Issue: 27

Aralık/December 2025

<https://aris.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 13-02-2025

Kabul/ Accepted: 20-08-2025

DOI: 10.32704/akmbaris.2025.210

Araştırma Makalesi/Research Article

Yeni Örnekleriyle Selçuklu Pehlivan Taşları

Ayşegül Bekmez Yelen *

Öz

Anadolu Selçuklu toplumu, kültür ve sanatı uzun yıllardır her alandan bilimsel çalışmaya konu olmuş ve pek çok yönden ele alınmıştır. Ancak cevaplanması gereken sorular ve aydınlatılması gereken karanlık noktalar hala bulunmaktadır. Ortaya çıkan yeni bilgiler boşlukları doldururken başka soruları da ortaya çıkarmaktadır. İngiltere’de faaliyet gösteren Christie’s Müzayede Evi’nde farklı zamanda satışa çıkarılan dört eser üzerlerindeki yazı ve figürlerle dikkat çekmektedir. Ağırlık olarak nitelendirilen, yekpare kireç taşından yapılmış, “U” veya at nalı şeklinde yaklaşık 40 cm yüksekliğindeki eşyaların iki ucu ortalarında geçen silindirik şeklindeki kolla birleştirilmiştir. Bu kulpun eserleri taşımak için yapıldığı anlaşılmaktadır. Müzayede Evi envanter bilgilerinde eserler 13. yüzyıla tarihlenmiş ve muhtemelen Anadolu’da yapıldıkları belirtilmiştir. Konuyla ilgili yapılan araştırma sonucunda eşyanın “Pehlivan Taşı” ya da “İdman Taşı” olarak anıldığı, Ankara Etnografya Müzesinde (günümüzde Konya İnce Minareli Medrese Müzesi) örneğinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Eserler boyutları farklı olsa da aynı biçimde yapılmıştır. Ancak Christie’s Müzayede Evi’ndeki örnekler üzerindeki figürlü süsleme ve isimle Türkiye’deki pehlivan taşından ayrılmaktadır. Türkiye’deki pehlivan taşının Konya menşeli olduğu bilinmektedir. Konya dışında başka örneğine rastlanmayan bu ağırlıkların Türkiye’deki örnekle aynı biçim ve üsluba sahip olması Christie’s Müzayede Evi’ndeki eserlerin de Konya’dan gittiğini düşünülmektedir. Bu çalışma Anadolu Selçuklu toplum, kültür ve sanatı çalışmalarında çok az yer bulmuş bu spor eşyaların niteliği ve sanatsal üslubu üzerinden kullanım amaçları ve Selçuklu toplumundaki yerlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu Selçuklu Sanatı, Anadolu Selçuklu Döneminde Spor, Pehlivan Taşı, Ağırlık, İdman Taşı.*

*Doktor Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
e-posta: aysegulbekmez@msn.com / ORCID: 0000-0001-6121-1045

Atıf: Bekmez Yelen, Ayşegül (2025). “Yeni Örnekleriyle Selçuklu Pehlivan Taşları”, *Arıs*, Aralık, Sayı:27, s. 39-52

Seljuk Pehlivan Stones with New Samples

Abstract

Anatolian Seljuk society, culture and art have been the subject of scientific studies from all fields for many years and have been approached from a variety of perspectives. However, there are still questions that need to be answered and areas of uncertainty that need to be clarified. While new information emerges that addresses some gaps, it also raises other questions. Four artefacts offered for sale at Christie's Auction House in England at different times draw attention with their inscriptions and figures. Described as weights, the objects are made of solid limestone and are approximately 40 cm high in the shape of a 'U' or horseshoe, and are joined at both ends by a cylindrical handle in the centre. It is understood that this handle was made to carry the artefacts. In the inventory of the Auction House, the artefacts are dated to the 13th century and it is stated that they were probably made in Anatolia. Research on the subject has revealed that the artefact is known as 'Pehlivan Taşı' or 'Training Taşı' and that there is an example in the Ankara Ethnography Museum (now Konya İnce Minareli Madrasa Museum). Despite the evident variation in dimensions amongst the pieces, they are all crafted according to a uniform form. However, the examples in Christie's Auction House exhibit distinct characteristics compared to the Turkish pehlivan stone, primarily in terms of their figural ornamentation and inscriptions. The Turkish pehlivan stone is traditionally associated with Konya, leading to the supposition that the artefacts in Christie's Auction House might also hail from the same region. The present study aims to determine the purposes of use and their place in Seljuk society through the quality and artistic style of these sports items, which have hitherto received little attention in studies of Anatolian Seljuk society, culture and art.

Keywords: *Anatolian Seljuk Art, Sports in the Anatolian Seljuk Period, Pehlivan Stone, Weight, Training Stone.*

Giriş

Ortaçağ Anadolu'suna yön veren önemli Türk İslam devletlerinden biri olan Anadolu Selçuklu Devleti, 1075 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulmuştur. Özellikle 12. yüzyılın sonu 13. yüzyılın başında başkent Konya ve İç Anadolu'da yoğun imar faaliyetlerine girişilmiş ve Selçuklu sanat üslubunun devamı niteliğindeki sanat anlayışını ileri bir noktaya taşımışlardır. I. Alâeddin Keykubat'ın sultanlığı yıllarında siyasi ortamdaki yükseliş sanata da aynı oranda sirayet etmiştir. 14. yüzyılın başında hanedan ortadan kalksa da sanatsal üslubu yıllar boyunca mimari ve el sanatlarında karşımıza çıkmıştır.

Anadolu Selçuklu toplum, kültür ve sanat dünyasıyla ilgili dönem kaynakları oldukça sınırlı olup çoğunlukla siyasi tarih bilgilerine yer verilmiştir. Selçuklu'nun sanatsal dünyası mimari eserler ve el sanatları örnekleri bakımından oldukça zengin olmasına rağmen, konuyla ilgili dönem kaynakları boşlukları dolduramamaktadır. Aynı durum spor tarihi için de geçerlidir. Türklerin avcılık, güreş, okçuluk, çevgan gibi spor dallarıyla ilgilendikleri ve bu alanlarda müsabakalar düzenledikleri bilinmektedir. Ancak bu spor dallarıyla ilgili eşyaların çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Araştırmaya konu olan örneklerin dönem kaynaklarında isimlerine ve kullanım amaçları dair bilgiye ya da görsele rastlanmamaktadır. Bu araştırma Türkçe literatüre pehlivan taşı İngilizce kaynaklarda ağırlık olarak nitelendirilen bu eserlerin tanımı, üslubu, yapım ve kullanım amacına dair bir değerlendirme yapmakta olup daha önce yayınlanmamış örnekleri de literatüre kazandırmaktadır.

Türkiye'deki örnekten ilk bahseden kişi tarihçi Mesud Koman'dır. Eser, Mesud Koman tarafından 1939 yılında Konya Gıdanlı Baba Türbesi'nde (Güldanlı Tekke) bulunmuş ve 3. Türk Tarih Kongresinde (1943) sergilenerek Ankara Etnografya Müzesi'ne teslim edilmiştir (envanter no: 13065, yük. 45 cm, gen. 61 cm, kal. 19 cm, ağır. 76 kg envanter bilgileri için bkz. Kahraman, 1995, s. 106, dipnot 2). 1961'de düzenlenen 6. Türk Tarih Kongresinde ise Mesud Koman tarafından “*Anadolu Selçuklu Devleti Büyüklerine Ait Bazı Spor Aletleri*” başlığıyla sunulmuştur (Koman, 1961, s. 196-205). Koman taşın bir spor aleti olduğu, ağırlık amacıyla yapıldığını belirtmiştir (Çizim 1, Fotoğraf 1). Bu bilgilerle “U” ya da at nalı biçimindeki eser pehlivan taşı şeklinde isimlendirilerek envantere eklenmiştir. Pehlivan taşı üzerinde kitabe de bulunmaktadır. “U” ‘nun iki kolunun ön ve arka yüzü içinde çerçeveye alınmış halde

Arapça yazılışı: العَزَّ الدَّائِمُ وَالْأَجِيَالُ وَالْدَّوْلَةُ وَالْدِّينُ

Latin harfleriyle yazılışı: al-'izz dâ'im val-ecyāl al-devle vel-dîn

Türkçe çevirisi: Sonsuz izzet ve nesiller boyunca devlet ve din

Diğer yüz Farsça yazılışı: جهان آفرین هر حال باشد خلافت گزین

Latin harfleriyle yazılışı: cihân âferîn her hâl bâşid hilâfet gûzin

Türkçe çevirisi: “her durumda dünyanın yaratıcısı olsun, hilafet seçilsin” ifadeleri ile at nalı biçiminin üstteki iki kare kısmın birinde “pehlivan” diğerinde “cihan” yazılmıştır (Koman, 1961, 197-198).

Çizim 1: M. Koman tarafından yayınlanan pehlivan taşının çizimi (Koman, 1961, 56)

Fotoğraf 1: Konya İnce Minareli Medrese Taş Eserler Müzesi pehlivan taşı ön ve arka yüzü
(Konya İnce Minareli Medrese Taş Eserler Müzesi arşivi)¹

İbrahim Hakkı Konyalı *Konya Tarihi* isimli kitabında bu esere kısaca değinmektedir. Güreşçiler Tekkesi (Gildanlı Baba Türbesi) başlığında Mesud Koman'ın 1939'da bu alanda bulduğu taşın bir idman aleti olduğunu, bu aletin güreşçiler tarafından kullanılan bir nevi ağırlık olduğu ve muhtemelen türbenin kapısı üzerinde asılmış olabileceğini dile getirmektedir (Konyalı, 1964, 613).

Özbay Güven'in kaleme aldığı "Türklerde Pehlivanlık" başlıklı makalede de Mesud Koman'ın bulduğu ağırlığın Konya'daki Güreşçiler Tekkesi'yle ilişkili olduğunu vurgulanmıştır. Güven, Fatih Sultan Mehmet dönemi Atik defterlerinden yola çıkarak Konya'da vaktiyle bir Güreşçiler Tekkesi bulunduğunu ve bu tekkenin yanındaki Gildanlı Türbesi'nin bir pehlivana ait olduğunu belirtilmektedir (Güven, 1988, 55). Güven, pehlivan-ı cihan sıfatından yola çıkarak aletin bir sultana ait olabileceğini de varsaymaktadır.

Atıf Kahraman'ın 1995'te basılan "*Osmanlı Devleti'nde Spor*" isimli kitabında da pehlivan taşından bahsedilmektedir. Kahraman, Mesud Koman'ın yayınına esas alarak esere "pehlivan taşı" demiş ve Konya'daki Güreşçiler Tekkesinde bulunduğunu belirtmiştir (Kahraman 105-106). Kahraman, eserin Ankara Etnografya Müzesi envanter bilgilerini de vermiş ve bir de fotoğrafını yayınlamıştır (Kahraman, 1995, 106).

2002 yılında Doğan Yıldız tarafından kaleme alınan "*Çağlar Boyu Türklerde Spor*" adlı kitapta da pehlivan taşıyla ilgili benzer bilgilerin tekrar edildiği görülmektedir (Yıldız, 2002, 31). Deniz Erim tarafından hazırlanan "Türkiye Selçuklularında Eğlence ve Spor Hayatı" başlıklı yüksek lisans tezinde de önceki kaynaklardaki bilgilere yer verilmektedir (Erim, 2007, 21). Kaynaklara konu olan pehlivan taşının bugün Konya İnce Minare Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde sergilendiği tespit edilmiştir (Fotoğraf 1). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 03.06.2008 tarihli 99023 sayılı kararıyla taş, Ankara Etnografya Müzesinden Konya İnce Minare Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesine devredilmiştir. Müzede 204 envanter numarasıyla kayıtlıdır.

¹ Konya İnce Minareli Medrese Taş Eserler Müzesi envanterindeki eserle ilgili gerekli izin ve incelemeler konusuna yardım-larını esirgemeyen Müze Müdürü Ömer Faruk TÜRKAN, Müze Araştırmacısı Mustafa Burak ERMİŞ ve Doç. Dr. Mehmet TOP'a teşekkür ederim.

Kaynaklardaki ortak görüş, taşın Konya’da güreşçilerin buluşup idman yaptığı Güreşçiler Tekkesi olarak bilinen yapının yakınında bulunması ve üzerinde yazan pehlivan ifadesi nedeniyle güreşçiler tarafından kasları güçlendirmek için kullanılan bir çeşit ağırlık olduğu yönündedir.

Bu sıra dışı eşyaların kullanım alanının daha iyi anlaşılması adına Güreş Tekkelerinde de kısaca bahsetmek gerekir. Dünyanın en eski sporlarından biri olan güreş Antik çağlardan günümüze birçok medeniyette yapılagelmiştir. Türklerinde bu sporla yakından ilgilendiği bilinmektedir. Anadolu’da özellikle Osmanlı dönemi kaynaklarından güreş müsabakalarından ve güreş tekkelerinden haberdar olunmaktadır. Günümüze ulaşan bir güreş tekkesi bulunmasa bile Osmanlı arşiv kayıtları bu yapıların varlığını ortaya koymaktadır (Küçük, 2012, 161-164). Bu tekkeler güreşçilerin bir araya gelip antrenman yaptığı, güreşçi yetiştirilen ve müsabakalara hazırlanan bir okul niteliğindedir. Azerbaycan ve İran’da günümüze ulaşan benzer nitelikteki yapılar Anadolu örnekleri için de fikir vermektedir. Bu yapılar muhtemelen ortasında geniş bir avlusu olan etrafı idmanların seyredilebileceği şekilde düzenlenmiş bir düzene sahiptir. Bu düzen kapalı avlulu medrese planlarına oldukça yakın olmalıdır. Selçuklu zamanında İbrahim Hakkı Konyalı’nın bahsettiği örnek dışında herhangi bir iz bulunmamakla birlikte Osmanlı döneminde önceki geleneğin sürdürüldüğü varsayılabilir. Araştırmaya konu olan eserler de Selçuklu dönemi spor kültürüne ışık tutmaktadır.

Çalışmaya konu olan eserler Müzayede Evi envanterlerinde pehlivan taşı olarak isimlendirilmemekte sadece ağırlık olarak değerlendirilmektedir. M. Koman’ın tek bir örnek üzerinden yürüttüğü ve sonraki yıllarda benzerlerine rastlanmayan pehlivan taşı tanımı Türkçe literatüründe aynı örnek için günümüze kadar kullanılan terim olmuştur. Koman makalesinde taşın üzerindeki pehlivan ifadesi, biçimi ve Güreşçiler Tekkesi olarak bilinen alanda bulunması sebebiyle bu ismi uygun görmüştür. Ancak Christie’s Müzayede Evi’nde satılan örnekler envanteri hazırlayan uzmanlar tarafından muhtemelen Türkiye’deki örnekten haberdar olmadan kitabelerden okunabilen kelimelerden yola çıkarak ağırlık olarak isimlendirilmiştir. Araştırmanın ilk kısmında bu eserlerin nasıl isimlendirmesi gerektiği konusunu aydınlatmak önemlidir. Selçuklu ve Osmanlı’da ağırlık olarak kullanıldığı bilinen taştan küp ya da çokgen biçimli, üst kısımlarında halka bulunan örnekler cami ve türbe gibi yapılarda kapı ve pencere kanatlarının açık durması için kullanılmıştır. Konya’da Alaaddin Cami avlusundaki Kılıçarslan Türbesi’ndeki taş erken tarihli örnek olup, Osmanlı döneminde ise pek çok yapıda bu tarz ağırlığa rastlamak mümkündür. Ağırlık olarak nitelendirilen bu örnekler çalışmaya konu olan taşlardan biçim itibarıyla birbirinden oldukça farklıdır. İncelenen örneklerin “U” biçimi ve kuplu olması küp formundaki örneklerle aynı kullanım amacı için üretilmediklerini göstermektedir. Mimaride ağırlık olarak kullanılan örneklerde figür, süsleme ya da yazıya rastlanmaması incelenen örneklerin üretim amaçlarının farklı olduğuna işaret eden başka bir unsurdur. Bu eserlerin farklı amaçlar için kullanılan ağırlıklar olabileceği düşünülmele birlikte Selçuklu ve Osmanlı döneminde cami ve türbelerde görülen ağırlıklardan biçim, üslup itibarıyla oldukça farklı olmaları, üzerlerinde süsleme ve yazıya yer verilmesi ve Konya’da bulunan taşla ilgili tespitler sebebiyle M. Koman’ın isimlendirmesinin daha uygun olduğu kanaatine varılmaktadır.

Eserlerin Anadolu Selçuklu ile ilişkilendirilmesinin en önemli sebebi Konya’da bulunan örnektir. Christie’s Müzayede Evi envanterinde taşların süsleme üslubu ve yazılarından hareketle 13. yüzyılda Anadolu’da yapılmış olabileceği belirtilmiştir. Araştırma sırasında

yapılan müze kataloğu ve literatür taramasında başka örneklerle rastlanmamıştır. Şimdilik elde edilen veriler pehlivan taşlarının Konya ve Ortaçağ ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple incelenen pehlivan taşlarının da Anadolu Selçuklu döneminde Konya’da yapıldığı varsayılmaktadır.

Christie’s Müzayede Evi’ndeki Eserler²

Katalog 1: Çift Taş: Müzayede Evi’nin 10 Ekim 2000 (lot 318) yılında satışa çıkardığı eserler, birbirinin aynı olan iki yekpare oyulmuş beyaz kalsit (kireç, kalker) taşından yapılmıştır (Fotoğraf 2). Ağırlık olarak isimlendirilen taşların ölçüleriyle ilgili tek bilgi 34,8cm yüksekliğe sahip olduklarına dairdir. Eserlerin nereden ya da kim tarafından temin edildiği belirtilmemiş, sadece 13. yüzyılda Anadolu’da yapılmış olabilecekleri dile getirilmiştir. Oyma zemininde kırmızı renkli boya ve yıldız izlerine de rastlanmıştır.

Taşlar at nalı şeklindedir. Örnekler form ve süsleme bakımından birbirinin aynıdır. Taşların alt kısımları dik durmalarını kolaylaştırmak için düz şekilde oyulmuştur. Ortadaki boşlukta iki ucu birbirine bağlayan bir kulp bulunmaktadır. U şeklini oluşturan uçların içe bakan köşeleri dairesel, dışa bakan köşeleri ise sivri bir forma sahiptir. Taşların ön ve arka yüzleri, yan yüzlerinden halat biçimde şeritler ayırmaktadır. Konya örneğinden farklı olarak bu taşların üst kısımlarında yazı yer almamaktadır.

Taşların en dikkat çekici özelliği ön, arka ve yan yüzlerinde bulunan Selçuklu üslubundaki figür ve süslemelerdir. Taşların ön ve arka yüzeyleri üst kısma kadar sülüs hatlı bir yazıyla doldurulmuştur. İki ucun üst kısımlarında dikdörtgen içine alınmış birer aslan tasvir edilmiştir. Aslanların tamamı aynı pozisyonda işlenmiştir. Arka ayakları üzerinde oturur vaziyette, ön ayaklardan birisi havada, kuyrukları havada, gövdeleri profilden, başları cepheden resmedilmişlerdir. Yan yüzlerin üst kısmında dikdörtgen içine alınmış birer aslan daha tasvir edilmiştir. Bu aslanlar da ön ve arka yüzdekilerle aynı pozisyonda olup tek farkları kuyruklarının ejder başıyla sonlandırılmasıdır. Bu figürlerin altında ise iç içe geçmiş palmetlere yer verilmiştir. Ayrıca kitabelerdeki boşluklara da palmet yerleştirildiği görülmektedir.

Taşlar üzerindeki kitabelerde

Arapça yazılışı: الْعِزَّ الدَّائِمَ وَالْأَجِيَالِ وَالْذَّيْنِ

Latin harfleriyle yazılışı: el-‘izz el-dā’im ve’l- iqbāl ve’l-salīm , ve’l-devle ve’l-kirama ve’l-tamkīn ve

Türkçe çevirisi: Daimi izzet, refah, sağlık, servet, cömertlik, otorite ve

Arapça yazılışı: الْعِزَّ وَالْبَقَاءَ وَالْأَمْنَةَ وَالنَّمَا , وَالشَّرْطَةَ وَالْبَهَاءَ وَالرِّفَاءَ وَالنَّوَاءَ وَالْعُرْطَةَ

Latin harfleriyle yazılışı: el-‘izz ve’l-bekā ve’l-devle ve’l-nemā , ve’l-şurta? ve’l-bahā ve’l- rīfā ve’l-thana wa’l-‘urta(?)

Türkçe çevirisi: İzzet, uzun ömür, servet, büyüme, elverişli rüzgâr? parlaklık, yücelik, övgü ve çalılarda otlamak? yazmaktadır. Kitabeler envanter bilgilerinde çalılar üzerinde otlama şeklinde çevrilen kelimeden yola çıkarak bu aletlerin sultanın ahır ya da hayvanat bahçesinde hayvanları bağlamak için kullanılmış olabileceği iddia edilmiştir.

² Konya İnce Minare Medrese Taş Eserler Müzesindeki eser daha önceki yayınlarda ayrıntılı olarak tanımlanıp ele alındığı için bu kısımda yer verilmemiştir.

Fotoğraf 2: Christie's Müzayede Evi'nde 2000 yılında satışa çıkan pehlivan taşları (görselin yayın hakkı Bridgeman Images isimli şirket aracılığıyla yazar tarafından satın alınmıştır)

Katalog 2 2002'de satılan taş: Eser Müzayede Evi'nin 23 Nisan 2002 (lot 64) tarihli açık artırmasında satılmıştır (Fotoğraf 3). Yekpare taştan oyulmuş olup "U" biçimindedir. Envanter bilgilerinde taşın sadece yükseklik ölçüsüne yer verilmiştir. Eser 40,5 cm boyundadır. Taş beyaz kalsit (kireç taşı, kalker) taşından oyularak yapılmış ve yazı zemininde kırmızı boyaya rastlanmıştır. Ağırlık olarak tanımlanan taşın nereden ya da kim tarafından temin edildiği belirtilmemiş, sadece 13. yüzyılda Anadolu'da yapıldıkları dile getirilmiştir.

Taş form olarak diğer örneklerle aynı şekle sahip olup alt kısmı ayakta durabilmesi için düz oyulmuştur. Üst kısımları ise diğer örnekten farklı olarak dairesel bir şekilde sonlandırılmıştır. Taşın ortasından yatay biçimde oyulmuş kulpu da bulunmaktadır.

Eser diğer örneklerle oranla oldukça sadedir. Ön ve arka yüzünde süslü yazıyla hakkedilmiş Farsça kitabesi bulunmaktadır. Kitabe silmelerle çerçeve içine alınmış.

Kitabe;

Farsça yazılışı: ناصرالدین محمد دین را بلند کرد، در آسمان ها خوابید و دل ها را تسخیر کرد...

Latin harfleriyle yazılışı: Nāşir al-Dīn Muḥammad dīn rā baland kard, dar āsmān hā khābīd va dil hā rā taskhīr kard...

Türkçe çevirisi: "Nasir al-Din Muhammed dini yüceltti, göklerde uyudu ve gönülleri fethetti" şeklinde çevrilmiştir. Kitabeden yola çıkarak taşın sultanın çadır ipleri bağlama için kullanılmış olabileceği varsayılmıştır.

Fotoğraf 3: Christie's Müzayede Evi'nde 2002 yılında satışa çıkan pehlivan taşı (görselin yayın hakkı Bridgeman Images isimli şirket aracılığıyla yazar tarafından satın alınmıştır)

Katalog 3 2003'te satılan taş: Eser, Christie's Müzayede Evi'nin 29 Nisan 2003 (lot 61) tarihindeki satış listesinde yer almaktadır (Fotoğraf 4). Yekpare taştan oyulmuştur. Diğer örneklerdeki gibi "U" biçimindedir. Envanter bilgilerinde taşın yüksekliği 42,5 cm olarak belirtilmiştir. Eser beyaz kalsit (kireç taşı, kalker) taştan yapılmış olup yazı zeminin kırmızı olduğu görülmektedir. Ağırlık olarak isimlendirilen taşın nereden ya da kim tarafından temin edildiği belirtilmemiş, sadece muhtemelen 13. yüzyılda Anadolu'da yapıldıkları dile getirilmiştir. Taş ölçüsü, biçimi ve üslubu katalog 2'ye oldukça benzemektedir. "U" şeklinde yekpare taştan oyulmuş ve iç kısmına bir kulp eklenmiştir. Alt kısmı ayakta durabilmesi için daha düz bırakılmıştır. Eserin ön yüzünde silme içine alınmış bir kitabe bulunmaktadır. Sülüs hatla yazılan kitabenin üslubu Katalog 2'ye benzemektedir. Envanter bilgilerinde kitabenin güçlülük okunduğu ve birkaç anlamlı kelime bulunduğu belirtilmektedir.

Kitabe;

Farsça yazılışı: برگرفته ناصرالدین محمد .. به فرش .. دلار و بار پای

Latin harfleriyle yazılışı: bargereftah nasir al-din muhammad be-farsh dola va bar pay

Türkçe çevirisi: "Nasir al-Din Muhammed tarafından kaldırılmış ... halı üzerinde ... dolap?" şeklindedir.

Çeviriden yola çıkarak ağırlığın halılarda gergi için kullanılabileceği belirtilmektedir.

Fotoğraf 4: Christie's Müzayede Evi'nde 2003 yılında satışa çıkan pehlivan taşı (görselin yayın hakkı Bridgeman Images isimli şirket aracılığıyla yazar tarafından satın alınmıştır)

Katalog 4 2004'te satılan taş: Müzayede Evi'nin 29 Nisan 2004 (lot 11) tarihinde gerçekleştirilen satışında yer alan eser, 42,8 cm yüksekliğindedir (Fotoğraf 5). Taş ölçüsü, biçimi ve yazı içeriğiyle katalog 2 ve 3 no'lu taşta ancak özellikle 3 no'lu taşta benzemektedir. Diğer örneklerdeki gibi "U" biçimindedir. Alt kısmı ayakta durabilmesi için daha düz bırakılmıştır. Ağırlık olarak nitelendirilen eserin nereden ya da kim tarafından temin edildiği belirtilmemiş, sadece muhtemelen 13. yüzyılda Anadolu'da yapıldıkları dile getirilmiştir. Eser yekpare kalsitten (kalker, kireç taşı) oyulmuş olup, yazı zemininde kırmızı boya izleri bulunmaktadır. Eserin ön yüzünde silme içine alınmış Farsça bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe özellikle katalog 3 no'lu taş üzerindekiye oldukça benzemekte olup tam olarak okunamamıştır. Okunabilen kısımlar ve çevirisi bu şekildedir:

Kitabe;

Farsça yazılışı: بَرگرفتہ ناصرالدین مُحَمَّد برداری به فرش خفته دولہ و

Latin harfleriyle yazılışı: bargerefteh nasir al-din muhammad bardari be-farsh-e khoftteh-ye dolla va

Türkçe çevirisi: "Nasir al-Din Muhammed tarafından kaldırılmış, halı üzerinde uyuyan bir dolap."

Diğer örnekler ve bu eserin kitabesinden yola çıkarak taşın halı tezgâhları için ağırlık olarak kullanıldığı varsayılmıştır.

Fotoğraf 5: Christie's Müzayede Evi'nde 2004 yılında satışa çıkan pehlivan taşı (görselin yayın hakkı Bridgeman Images isimli şirket aracılığıyla yazar tarafından satın alınmıştır)

Değerlendirme

Türkiye'deki örneklerle birlikte şimdilik 6 adet eserin günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Diğer müze envanterlerinde örneklerle rastlanmamıştır. Bu da esasında ilginç bir durum olup bu taşların sadece belli yıllarda ve belli bir merkezde üretilmiş olabileceği ve kullanımının sonraki yıllarda sürmediğini düşündürmektedir. Ancak sayı yine de oldukça düşüktür. Bu çalışmayla birlikte daha önce müze depolarında bulunan ve dikkatlerden kaçan diğer örneklerinde bulunabileceği varsayılmaktadır.

Müzayede Evi envanter kayıtlarında taşların sadece yükseklik bilgilerine yer verilmesi sebebiyle Türkiye'deki örneklerle bu açıdan bir kıyaslama yapılmıştır. Konya İnce Minare Medrese Taş Eserler Müzesindeki örnek 45 cm'lik boyuyla en yüksek taştır. Üzerinde aslan kabartmaları bulunan katalog 1'deki pehlivan taşları 34,8 cm'lik boylarıyla en küçük ölçekli taşlardır. Katalog 2 2002 (40,5 cm), katalog 3 2003 (42,5 cm) ve katalog 4 2004'te (42,8 cm) satılan taşların yükseklikleri birbirlerine yakındır. Aslan kabartmalı taşlar gibi 2003 ve 2004'te satılan taşların da yakın ölçüleri ve üslup benzerliği sebebiyle çift olabileceği varsayılmaktadır. Taşların boyutları ve Türkiye'deki örnekten yola çıkarak 2002, 2003 ve 2004'te satılan taşların ağırlıklarının da 70-75 kg aralığında olduğu varsayılabilir. Aslan kabartmalı örneklerin ağırlıklılarının Türkiye'deki örneğin ölçüleriyle orantılandığında yaklaşık 55-60 kg olduğu hesaplanabilmektedir. Aslan kabartmalı pehlivan taşlarının boyutları, farklı bir amaç için imal edilmiş olabileceklerini akla getirmektedir.

Pehlivan taşlarının tamamı küçük farklar dışında aynı forma sahiptir. U şeklindeki taşların aslanlı olanlar haricinde üst kısımları daireseldir. Türkiye'deki örneğin üst kısmı ise köşelidir. Aslan kabartmalı örnekler de üst kısımlarının dışa bakan köşeleri sivriltilmiştir. Form ve ölçülerdeki farklılıklar kişiye özel üretim olabileceğine işaret etmektedir. Eserlerin alt kısımlarının pahlanması ve kitabelerin yazılış biçimleri "U" biçimde ayakta durmaları için tasarlandıklarını ortaya koymaktadır. Tek bir elin girebileceği ölçülere sahip ortadaki boşluk ve bu boşluğu yatay bir şekilde kesen kulp eserlerin taşınabilir hale getirildiğini

göstermektedir. Özellikle kulp detayı örneklerin idman taşı veya pehlivan taşı olabileceğinin en belirgin kanıtıdır. Christie's Müzayede Evi'nin envanter kayıtlarında kitabelerden yola çıkarak kulpun çadır, halı veya hayvanları bağlamak için kullanıldığı iddia edilmiştir ancak kitabelerin isim dışında okunması oldukça güçtür kayıtlarda da kitabelerin okunamadığı sadece birkaç kelimenin tespit edilebildiği görülmektedir. Bu sebeplerle Christie's Müzayede Evi'ndeki örneklerin de pehlivan taşı olması kuvvetle muhtemeldir.

Pehlivan taşlarının süsleme, yazı üslupları ve diğer Ortaçağ medeniyetleriyle ilişkilendirilebilecek örneklerle rastlanılmaması Selçuklu dönemine işaret etmektedir. Konya'da bulunan örneğin 13. yüzyılda inşa edildiği bilinen bir türbeye ait olması eserlerin de aynı yüzyılda yapıldığını düşündürmektedir. Christie's örnekleri de muhtemelen Konya veya çevresinden götürülmüş olmalıdır. Yapılan araştırma bu türden örneklerin Anadolu Selçuklu'ya özgü olduğunu varsaymamıza sebep olmaktadır. Ayrıca Christie's örneklerinin sayıca fazlalığı aynı yerden belki de bahsi geçen Güreşçiler Tekkesi gibi bir yapıdan alınmış olabileceklerini akla getirmektedir.

Eserler üzerindeki kitabeler kullanım amaçlarına dair bir karışıklık oluşturmaktadır. Türkiye'de bulunan örnek üzerindeki en önemli ipucu pehlivan kelimesi olup bu sebeple pehlivanların idman için kullanmış olabileceği yönünde yorumlarda bulunmuştur. Christie's Müzayede Evi'ndeki pehlivan taşlarının aslan figürlü taşlar dışındakilerin kitabelerinin bir kısmı okunabilmiştir. Okunabilen kelimeler de eserlerin kullanım amaçlarına dair kafa karışıklığına sebep olmaktadır. Kitabelerde geçen çadır, halı, rüzgâr gibi kelimelerden yola çıkarak bu eşyaların çadır ağırlığı, halı ağırlığı, atların bağlandığı ağırlık olarak kullanılmış olabileceği belirtilmektedir. Üzerine sahibin adının yazıldığı kitabelerin eklenmesi bu eşyaların sıradan günlük kullanım eşyaları olmadığını, göz önünde olan belki de törenlerde kullanılan eşyalar olabileceğini düşündürmektedir. Ortaçağ'da imal edilmiş madeni şamdanların oldukça bezemeli ve kitabeli olanlarının cami, türbe, saray gibi yapılarda dış mekanlarda ise av şöleni gibi merasimlerde kullanıldığı bilinmektedir. Tespit edilen örneklerin de önemli kişiler için yapıldığını öngörmek mümkündür.

İncelenen pehlivan taşı kitabeleri Arapça ve Farsça yazılmıştır. Aslan figürlü pehlivan taşları üzerindeki kitabeler Arapçadır Christie's Müzayede Evi'ndeki diğer örneklerde ise Farsça kullanılmıştır. Konya İnce Minare Medrese Taş Eserler Müzesindeki örneğin bir yüzünde Arapça diğer yüzünde ve kırılan üst kısmında ise Farsça ifadeler yer verilmiştir. Aslan figürlü ağırlıkların kitabeleri oldukça düzenli ve düzgün yazılmışken diğer örneklerde yazılar sıkıştırılmış ve estetiğe dikkat edilmemiştir. Aslanlı örneğin önemli bir kişiye ait olabileceği fikri kitabelerde de ortaya çıkmaktadır. Diğer örneklerin yazı üslupları birbirine oldukça benzerdir. Bu benzerlik aynı kişi tarafından yazılmış olabileceğini düşündürmektedir. Pehlivan taşlarında Arapça ve Farsçanın birlikte kullanılması da Selçuklu'ya işaret etmektedir. Selçuklu kitabelerinde de Arapça ve Farsçaya yer verilmektedir.

Kitabelerin üçünde eserin kimin için yapıldığı açıkça belirtilmektedir. Nasir al-Din Muhammed adı eşyanın kökeniyle ilgili fikir de vermektedir. Saltuklu hanedanından Melik Nasir al-Din Muhammed (1168-1191) 12. yüzyılın sonunda Anadolu'da olduğu bilinen bir isimdir. Saltukluların Anadolu'da bulunması bu ismi öne çıkarmakla birlikte Konya'ya uzak bir noktada Erzurum ve çevresinde yaşamış ve erken tarihlerde hüküm sürmüş olması olasılığı azaltmaktadır. Diğer isim Eyyubi Hanedanlığından el mansur Nasir al-Din Muhammed'tir (1189-1216). Eyyubi Hanedanlığından birinin eserlerin Konya ve Anadolu bağlantısı sebebiyle ismi geçen kişi olamayacağı kanaati oluşturmaktadır. Anadolu'dan diğer bir isim

Danışmend Hanedanlığı Malatya kolundan iki kez tahta çıkan Nasir al-Din Muhammed'dir (1162–1170/ 1175–1178). Fakat bu isminde 13. yüzyıldan önce yaşamış olması ve Konya ile alakasının bulunmaması eserlerde geçen kişi olamayacağını düşündürmektedir. Selçuklu Çağı'nın ünlü alim ve filozoflarından bû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî de (1201-1274) eserlerle ilişkisi düşünülmüş diğer bir isimdir. Ancak Tûsî'nin Anadolu'ya hiç uğramamış olması ve kitabelerde isimlerin sonunda hiç Tûsî mahlasının geçmemesi olasılığı azaltmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti içinde ise III. Alaaddin Keykubat'a (1284, 1293-1294, 1301-1303) Tebriz yolculuğunda eşlik eden bir devlet adamı (müstevfî) olarak Nasir al-Din Muhammed adına rastlanmıştır. Nasir al-Din Muhammed'in 13. yüzyıl sonunda müstevfî unvanı ve sultana eşlik ettiğinden, yola çıkılarak Selçuklu Devleti için önemli bir devlet adamı olduğu söylenebilir. Müstevfî devletin mali işleriyle ilgilenen devlet adamlarına verilen unvandır. Nasir al-Din Muhammed Sultanla birlikte Anadolu'ya dönmesi sonrasında 1301 yılında İlhanlılar tarafından idam edildiği bilinmektedir (Turan, 2013, 648). Selçuklu devlet adamı Nasir al-Din Muhammed'le ilgili bilinenler oldukça sınırlıdır. Ancak makaleye konu olan eserlerle ilgisi olabilecek en güçlü aday Selçuklu Devleti ve Konya bağlantısı sebebiyle odur. Eserlerinde 13. yüzyılın sonunda yapıldığı varsayılabilir. Bu isimle anılan Ortaçağ'da yaşamış en meşhur kişi I. Muhammed veya Muhammed bin Kalavun olarak anılan Memluklu Sultanı'dır. 1285-1341 yılları arasında yaşayan Sultan üç kez Memluklu tahtına çıkmıştır. Ancak eserlerin Konya ve Anadolu bağlantısı ve Memluklu sanatında benzer örneklerle rastlanmamış olması ismi geçen kişinin Memluklu Sultanı olamayacağını göstermektedir.

Figürlü ve süslemeli tek örnek aslan kabartmalı pehlivan taşlarıdır. Taşların üzerindeki ejder kuyruklu aslanlar Anadolu Selçuklu sanatında hemen her türde malzeme üzerinde kullanılmıştır. Aslan çoğunlukla saltanatın gücünü teslim etmek amacıyla tercih edilmiştir. Surlarda çift başlı kartala eşlik eden iki aslan, madeni eserlerde tahtın ve sultanın iki yanına yerleştirilen koruyucu aslanlar, mücadele içinde avlanır vaziyette tasvir edilen aslanlar Anadolu Selçuklu sanatında aslanın pek çok farklı kompozisyondaki varlığını göstermektedir. Araştırmaya konu olan ağırlıklardaki aslanlar son derece uysal, bir ayakları havada, yüzlerinde masum bir duruşla resmedilmiştir. Aslanların yüzlerinin profilden verildiği bu duruş Diyarbakır surlarında ve el sanatlarında taş, seramik maden örneklerinde kullanılmaktadır.

Pehlivan taşlarının idman ya da antrenman için kullanıldığına dair bir köken araştırması yapıldığında aynı biçime sahip örneklerle önceki dönemlerde ya da sonraki dönemlerde, diğer herhangi bir coğrafyada rastlanmamıştır. Ancak bu forma oldukça benzeyen Ortaçağ öncesinden örnekler tespit edilmiştir. Uzak Doğu'da Hindistan, Çin ve Japonya'da Antik çağlardan bugüne güreş ve dövüş antrenmanı için kullanılan bir aletin benzer forma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Japoncada *ishi sashi*, Çince *shisuo* adı verilen bu ağırlıklar da Selçuklu örneklerinde olduğu gibi "U" şeklinde olup alt kısmı düzdür ve yekpare taştan yapılmaktadır (Fotoğraf 5). İlk dönemlerde taştan imal edilirken modern zamanlarda demirden yapıldığını görülmektedir. Bu örneklerdeki fark biçimin yatay olarak daha uzun olmasıdır. Kimi örneklerinde Selçuklu örneklerinde olduğu gibi yazı ve süslemeye yer verildiği de gözlenmektedir. British Müzesi'nde sergilenen İran'dan getirilmiş Geç Sasani (6-7.yüzyıl) dönemine tarihlenen pişmiş topraktan bir plaka üzerindeki kabartmalardaki iki figürün elinde incelenen örneklerle biçim olarak oldukça benzeyen aletler bulunmaktadır (Fotoğraf 6). Bu örnekler pehlivan taşı olarak adlandırdığımız aletlerin spor için kullanıldığını kanıtlar niteliktedir.

Fotoğraf 6: İshi sashi'nin görünümü ve kullanımına dair görseller (Clarke, 2009, 77)

Fotoğraf 7: British Müzesi 1849,0623.41 envanter numaralı plaka

© The Trustees of the British Museum

Sonuç

Araştırmaya konu olan eserlerin elde edilen veriler ışığında spor aleti olma ihtimali oldukça yüksektir. Benzer örneklerin Uzak Doğu'dan İran'a kadar erken dönemlere kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Pehlivan taşı olarak isimlendirmenin uygun olduğu bu eserlerin bugüne kadar tek örneği olduğu düşünülmektedir. Ancak Christie's Müzayede Evi'ndeki beş örnek Selçuklu sanatının yüzyıllar sonra bile şaşırtabileceğini göstermektedir. Ağırlıkların ikisi dışında oldukça sade olması ve üzerlerinde her daim Arapça ve Farsça kitabeye yer verilmesi günlük kullanım eşyası olabilmenin yanında önem verilen eşyalar olduğunu da ortaya koymaktadır. Kitabeler çoğunlukla eşya ya da sahibi hakkında bilgiler içerebilmektedir. Bu örneklerde sahip olabilecek Nasireddin Muhammed ismi öne çıkmakta hatta ağırlıkların aslında tek elden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Aslan figürlü pehlivan taşları süslemeleri ve kitabe içerikleriyle hanedan üyesi ya da çevresinden bir sahibe işaret etmektedir. Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'ndeki örnek üzerinden yapılan açıklamaların Christie's Müzayede Evi'ndeki eserler içinde yapmak mümkündür. Bu taşlar muhtemelen Konya'daki Güreşçiler Tekkesi'nde bulunmaktaydı. Tekke bir şekilde yıkılınca içinde bulunan

ağırlıkların önemli bir kısmı yok olmuş, kalanlar ise yasadışı yollarla satılmış olmalıdır. Ancak bu açıklama tutarlı olmakla birlikte bazı şeylere açıklık getirememektedir. Pehlivan taşları neden sadece Konya'dadır. Güreş Tekkelerinin Osmanlı döneminde de uzun yıllar varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Ancak Osmanlı döneminden benzer pehlivan taşları şimdilik yoktur. Güreş gibi geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir spor dalında kullanılan eşyaların yüzyıllar boyunca değişmediğini varsaymak mümkündür. Edirne Kırkpınar Güreşlerinde kullanılan geleneklerin bugün bile sürdürülüyor olması bu savı desteklemektedir. Ancak bu taşlardan hiçbir iz kalmamıştır. Bu durumda 13-14. yüzyılda benzer özelliklere sahip pehlivan taşlarının işlevlerini kaybettikleri varsaymak uygun görünmektedir. İran'da da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Zorhaneler ve antrenman için kullandıkları eşyalar bugün bile varlıklarını sürdürmektedir. Ancak Sasani döneminde görülen U şeklindeki ağırlıklar ortadan kalmış görünmektedir. Uzak Doğu'da ise değişim geçirmiş olmakla birlikte benzer ağırlıklar modern dünyada yerini almıştır.

Araştırmaya konu olan pehlivan taşları Türk spor tarihinin bilinmeyen bir noktasına ışık tutmanın yanında Selçuklu sanat üslubunun da nadide örneklerini teşkil etmektedir. Bu çalışma sonrasında Anadolu'nun farklı noktalarındaki kazılarda veya müze depolarında benzer ortaya çıkarılıp konunun eksik yönlerinin tamamlanması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Clarke, M. (2009). *The Art Of Hojo Undo Power Training For Traditional Karate*. YMAA Publication Center: ABD.
- Chehabi, Houchang E. (2006). "Zur-Kāna", The Encyclopaedia Iranica. 15 Ağustos 2006 erişim: <https://www.iranicaonline.org/articles/zur-kana> erişim tarihi: 07.01.2025.
- Erim, D. (2007). Türkiye Selçuklularında Eğlence ve Spor Hayatı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Güven, Ö. (1988). Türklerde Pehlivanlık. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 56: 51-59.
- Kahraman, A. (1999). *Osmanlı Devleti'nde Spor*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Koman, M. (1961). Anadolu Selçuklu Devleti Büyüklerine Ait Bazı Spor Aletleri. *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler*, 196-205.
- Konyalı, İ. H. (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*. Yeni Kitap Basım Evi: Konya.
- Küçük M. (2012). Osmanlı Dönemi'nde Güreş ve Güreşçiler Tekkesi. *Din ve Hayat*, S.17: 160-164.
- Turan O. (2013). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Yıldız, D. (2002). *Çağlar Boyu Türklerde Spor*. Telebasım Yayıncılık: İstanbul.